

UDK: 343.91-053.6(497.6)

PRESTUPNIČKO PONAŠANJE MLADIH: PRELIMINARNI REZULTATI ČETVIRTE MEĐUNARODNE STUDIJE O SAMOPRIJAVLJENOM PRESTUPNIŠTVU (ISR4) U BOSNI I HERCEGOVINI

Prethodno saopštenje

Primljeno/Received: 6. 11. 2023.

Prihvaćeno/Accepted: 7. 12. 2023.

Muhamed BUDIMLIĆ
Sandra KOBAJICA MIŠANOVIĆ

Sažetak

Istraživanje pod nazivom Međunarodna studija o samoprijavljenom prestupništvu djece (eng. *International Self-Reported Delinquency Study – ISR4*) je komparativno istraživanje o prestupništvu i viktimizaciji djece i mladih koje se provodi na međunarodnom nivou. Ova studija pokrenuta je 1992. godine, nakon čega je istraživanje ponovljeno još u tri kruga, uključujući i posljednji koji se realizuje u periodu 2020. – 2022. godine u preko 50 država koje u njemu učestvuju. Studija se provodi kroz anketiranje učenika uzrasta od 13 do 17 godina (uzorak u školama).

Studija je u Bosni i Hercegovina provedena u drugom (ISR2: 2006. godina) i trećem krugu (ISR3: 2016. godina) u kojem se primjenjivao nacionalni reprezentativni uzorak. U posljednjem, četvrtom krugu (ISR4) u Bosni i Hercegovini je istraživanje provedeno u Sarajevu i Bihaću, u kojima su se u odabranim školama podaci prikupljali u periodu april – decembar 2022. godine. Podaci su prikupljeni putem ankete provedene u većini kroz online upitnik, a u manjem broju škola zbog nedostatka tehničkih uslova anketa je provedena metodom papir-olovka.

Ova referentna studija o prestupništvu i viktimizaciji djece i mladih ima dva osnovna cilja. Prvi cilj je usmjeren na uočavanje i upoređivanje razlika, sličnosti i trendova u prestupima i viktimizaciji između država koje učestvuju u studiji. Drugi cilj studije je istražiti i testirati teorijska pitanja vezana za maloljetničko prijestupničko ponašanje i viktimizaciju, zadržavajući pritom pažnju na mogućnost korištenja rezultata studije za izradu i realizaciju politika u ovoj oblasti.

Ključne riječi

Prestupničko ponašanje mladih, samoprijavlivanje prestupništva, rizici i trendovi prestupa

1. UVOD

Istraživanje pod nazivom Međunarodna studija o samoprijavljenom prestupništvu (*eng. International Self-Reported Delinquency Study – ISRD*) je komparativno istraživanje o prestupništvu i viktimizaciji djece i mladih koje se provodi na međunarodnom nivou. Ova studija je pokrenuta 1992. godine, nakon čega je istraživanje ponovljeno još u tri ciklusa, uključujući i posljednji koji se realizovao u periodu 2021. – 2022. godine. Studija je u Bosni i Hercegovini provedena u drugom (ISRD2: 2006. godine, Budimlić et al., 2010) i trećem krugu (ISRD3: 2016. godine, Maljević et al., 2017) u kojem se primjenjivao nacionalni reprezentativni uzorak. U posljednjem, četvrtom krugu (ISRD4) istraživanje je u Bosni i Hercegovini provedeno na uzorku gradova, u Sarajevu i Bihaću, u kojima su se u odabranim školama podaci prikupljali u periodu april – decembar 2022. godine. Oba izabrana grada bila su obuhvaćena ranijim istraživanjima, samo u sklopu nacionalnog reprezentativnog uzorka. Studija je provedena putem anketiranja učenika uzrasta od 13 do 17 godina (uzorak u školama), uz posebno istraživanje koje je obuhvatilo anketiranje djece i mladih uzrasta od 16 do 19 godina putem interneta. U istraživanju je korišten standardizovani anketni upitnik koji je u većini škola bio distribuiran elektronski (*online*), dok je u manjem broju škola, zbog nedostatka tehničkih uslova, korištena *papir-olovka* metoda anketiranja. U istraživanju koje su proveli Lucia et al. (2007) ukazano je da nema statistički značajnih razlika u okviru ISRD studije između podataka prikupljenih *papir-olovka* i elektronskim upitnicima. U ovom radu su predstavljeni osnovni elementi četvrte Međunarodne studije o samoprijavljenom prestupništvu, s posebnim fokusom na najznačajnije metodološke karakteristike istraživanja provedenog u Bosni i Hercegovini.

2. MEĐUNARODNA STUDIJA O SAMOPRIJAVLJENOM PRESTUPNIŠTVU

Međunarodna studija o samoprijavljenom prestupništvu je kolaborativna studija koja ima za cilj da opiše i objasni iskustva djece i mladih sa prestupništvom i viktimizacijom, te da testira kriminološke teorije i razvije preporuke za prevenciju i intervenciju nadležnih institucija. Prvo istraživanje unutar Međunarodne studije o samoprijavljenom prestupništvu (ISRD1) provedeno je u periodu 1991. – 1992. godine u 11 država (Junger-Tas et al., 1994). Iako je prvobitno zamišljeno da se studija provodi u evropskim državama, već u drugom krugu provedenom u periodu 2006. – 2008. godine (ISRD2: 31 država) u studiju se uključuje veći broj država izvan Evrope (Enzmann et al., 2010; Junger-Tas et al., 2010), nakon kojeg se broj učesnika stalno povećavao. U trećem krugu studije (ISRD3) provedenom u periodu 2012. – 2019. godine učestvovalo je 35 država (Enzmann et al., 2018), dok u posljednjem krugu (ISRD4) učešće u istraživanju uzima preko 50 država.

Ova referentna studija o prestupništvu i viktimizaciji djece i mladih ima dva osnovna cilja. Prvi cilj je usmjeren na uočavanje i upoređivanje razlika, sličnosti i trendova u prestupima i viktimizaciji između država koje učestvuju u studiji. Drugi cilj studije je istražiti i testirati teorijska pitanja vezana za maloljetničko prestupničko ponašanje i viktimizaciju, zadržavajući pritom pažnju na mogućnosti korištenja rezultata studije za izradu i realizaciju politika u ovoj oblasti.

Specifičnost istraživačkog dizajna Međunarodne studije o samoprijavljenom prestupništvu u četvrtom krugu (ISRD4) ogleda se u prikupljanju podataka standardizovanim upitnikom u školskim ustanovama među učenicima uzrasta od 13 do 17 godina. Ciljana veličina uzorka u svakoj državi učesnici je 1 800 učenika. Istraživanje u školama provodi se metodom slučajno

izabраниh odjeljenja u dva grada, dok se dodatno istraživanje putem internet ankete ne ograničava samo na izabrane gradove, već u istom mogu učestvovati djeca i mladi uzrasta od 16 do 19 godina iz cijele države.

Studijom je prihvaćen standard u kojem je informirani pristanak ispitanika neophodan. Zajedničkim protokolom studije u slučajevima kada je za neke starosne grupe potreban pristanak roditelja/staratelja, preporučuje se korištenje tzv. *opt-out* procedure. To znači da istraživačka organizacija i/ili škola obavještavaju roditelje/staratelje o anketi, a oni imaju pravo da isključe svoje dijete iz ankete slanjem napomene u tom smislu. Takođe, u nekim zemljama, etički odbor koji odobrava anketu, ili same škole, mogu zahtijevati proceduru *opt-in*, što znači da učenici mogu učestvovati samo ako njihovi roditelji/staratelji pošalju napomenu o tome. Naglašava se da je u ranijim studijama utvrđeno da procedure *opt-in* dovode do niže stope učešća nego procedure *opt-out*. Ukoliko se želi dostići ciljani uzorak značajno veći od 1 800 učenika preporučeno je korištenje procedure *opt-out* (Marshall, et al., 2022).

Protokolom studije je takođe definisano da se anketiranje u što većoj mjeri provodi: (a) tokom redovnih školskih sati, (b) u školskim prostorijama, (c) pod nadzorom i (d) u kontekstu uobičajenog školskog rada i ambijenta. Veoma važan element za ocjenu studije jeste kontrola i nadgledanje procesa tokom popunjavanja anketa i prikupljanja podataka. Preporučuje se da se učenicima ne daje link sa anketnim upitnikom kako bi ga popunili van školskih sati, čime bi se umnogome ugrozio integritet podataka (Marshall, et al., 2022).

3. ISRD4 U BOSNI I HERCEGOVINI

Prikupljanje podataka za ISRD4 istraživanje u školama u Sarajevu i Bihaću provedeno je u periodu april – decembar 2022. godine. U većini škola podaci su prikupljeni putem *online* ankete, a u manjem broju škola u kojima nisu postojale tehničke pretpostavke za provođenje studije na ovaj način, učenici su anketu popunjavali metodom *papir-olovka*. Osnovni podaci u vezi sa provedenim istraživanjem u Bosni i Hercegovini prikazani su u Potpoglavlju 3.3.

3.1. Školski sistem u Bosni i Hercegovini

Imajući u vidu da je Međunarodna studija o samoprijavljenom prestupništvu primarno usmjerena na prestupničko ponašanje i oblike viktimizacije u školama, potrebno je iznijeti osnovne karakteristike školskog sistema u Bosni i Hercegovini. Školski sistem u Bosni i Hercegovini slijedi veoma složenu administrativnu i teritorijalnu organizaciju. Bosna i Hercegovina se sastoji od dva entiteta (Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska) i jednog distrikta (Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine). U entitetu Federacija Bosne i Hercegovine postoji deset kantona koji imaju brojne samostalne nadležnosti zakonodavne i izvršne vlasti, a oblasti osnovnog i srednjeg obrazovanja su u ovom entitetu propisani kroz posebne zakone. Entitet Republika Srpska i Brčko Distrikt imaju posebne zakone o osnovnom i srednjem obrazovanju. Kako su u ISRD4 studiji oba odabrana grada iz entiteta Federacija Bosne i Hercegovine, zadatak istraživačkog tima bio je realizaciju studije prilagoditi zakonskom i institucionalnom okviru dva kantona u kojima su smješteni odabrani gradovi (Kanton Sarajevo i Unsko-sanski kanton). U ovim kantonima osnovne i srednje škole mogu biti javne i privatne, te se obje vrste škola vode u jedinstvenoj evidenciji ministarstava nadležnih za obrazovanje unutar vlada navedenih kantona, te provode nastavne planove koji su usvojeni na nivou kantona. Školovanje u svim

školama je besplatno (bez školarine), ali se u većini škola očekuje da učenici snose troškove knjiga, školskog pribora, prehrane u toku nastave i sl.

3.2. Izbor gradova za provođenje ISRD4 istraživanja u Bosni i Hercegovini

Uzimajući u obzir osnovne demografske karakteristike Bosne i Hercegovine, te strukturu gradova i naseljenih mjesta, pokrenuta je procedura dobivanja saglasnosti za provođenje istraživanja u dva najveća grada u Bosni i Hercegovini, koji su ujedno i najveći gradovi u dva entiteta Bosne i Hercegovine, Sarajevo (275 524 stanovnika) i Banja Luka (185 042 stanovnika) (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2013). Oba navedena grada obuhvaćena su i ISRD studijama u drugom i trećem krugu s većim brojem izabranih škola u okviru nacionalnog reprezentativnog uzorka. Zahtjevi za odobrenje istraživanja za odabrane gradove poslani su nadležnim ministarstvima obrazovanja Federacije Bosne i Hercegovine/Kantona Sarajevo i Republike Srpske u drugoj polovini decembra 2021. godine. Saglasnost za provođenje istraživanje u Sarajevu je pristigla vrlo brzo. Međutim, pri samom kraju mjeseca januara 2022. godine, iz nadležnog ministarstva prosvjete iz Republike Srpske stigao je negativan odgovor, iako je isto ministarstvo gotovo bez ikakvih problema dalo saglasnosti za drugi i treći krug studije koja se provodila u brojnim opštinama i gradovima entiteta Republika Srpska. Kao jedan od najbitnijih faktora odbijanja saglasnosti bila je vrlo nestabilna politička situacija unutar Bosne i Hercegovine, u kojoj su i druge brojne aktivnosti prekinute ili zaustavljene od strane političkih predstavnika ovog entiteta. Nakon ove okolnosti, istraživački tim se odlučio za grad Bihać (56 261 stanovnika) koji, iako je smješten u entitetu Federacija Bosne i Hercegovine, gravitira odnosno smješten je u zapadnom dijelu države u kojem je smješten i grad Banja Luka. Nije bilo problema za pribavljanje saglasnosti za realizaciju studije u školama u Bihaću, iako je ova okolnost značajno uticala na početak istraživanja u Bosni i Hercegovini. Osnovni demografski pokazatelji za izabrana dva grada za ISRD4 studiju prikazani su u Tabeli 1.

Tabela 1. Osnovni demografski pokazatelji za izabrana dva grada za ISRD4 istraživanje u Bosni i Hercegovini (Federalni zavod za statistiku, 2022)

	BiH	Sarajevo	Bihać	Obrazloženje
Populacija	3 531 159	275 524	56 261	Ukupna populacija
10–19 godina, %	12,3	10,7	13,9	% 10–19 godina, od ukupnog stanovništva
10–19 godina, muškarci, %	12,9	11,7	14,7	% muškaraca 10–19 godina, populacija muškaraca
10–19 godina, žene, %	11,8	9,7	13,2	% žena 10–19 godina, populacija žena
Udio po spolu				
Ukupna populacija	96,3	86,97	92,54	Broj muškaraca na 100 žena u ukupnom stanovništvu
10–19 godina	105,5	104,7	102,7	Broj muškaraca na 100 žena u dobi 10–19 godina

3.3. Pripremna faza realizacije istraživanja u Bosni i Hercegovini

U fazi pripreme realizacije ISRD4 istraživanja u Bosni i Hercegovini provedena je obuka istraživača, kako u vezi sadržaja samog upitnika tako i cjelokupnog protokola studije koji je kreiran od strane Upravnog odbora studije. S obzirom da je prikupljanje podataka u Bosni i Hercegovini započelo s zakašnjenjem u odnosu na većinu država koje su uzele učešće u studiji, istraživački tim je detaljno analizirao iskustva i prijedloge iz probnih istraživanja provedenih u drugim državama. Takođe, u ovoj fazi je pripremljena sva neophodna dokumentacija za podnošenje zahtjeva za saglasnost nadležnih tijela za osnovno i srednje obrazovanje, te izvršeno ažuriranje podataka neophodnih za pokretanje procedure uzorkovanja.

Istraživanje je provedeno u javnim i privatnim školama u Sarajevu i Bihaću, i to sa učenicima IX razreda osnovne škole i I, II i III razreda srednje škole. Okvir uzorkovanja bio je spisak svih odjeljenja u navedenim razredima u školama u Sarajevu i Bihaću. Jedinica uzorkovanja bilo je odjeljenje, a stratifikacija uzorka je izvršena prema sljedećim kriterijumima: grad, nivo obrazovanja i razred.

U fazi pripreme istraživanja izvršeno je prevođenje upitnika za učenike i upitnika za nastavnike i istraživače na zvanične jezike i pisma u Bosni i Hercegovini, i to bosanski jezik (latinično pismo), srpski jezik (ćirilčno pismo) i hrvatski jezik (latinično pismo). Iako se ovi jezici vrlo malo razlikuju, uzimajući u obzir razlike u pismima, izvršeno je zvanično prevođenje upitnika kako bi se u toku realizacije studije izbjegli problemi vezani za ovo osjetljivo nacionalno pitanje oko kojeg se često vode političke i druge javne rasprave u Bosni i Hercegovini.

Pored svih segmenata koji su sadržani u upitniku koji se koristi u svim ostalim državama, upitnik koji je korišten u istraživanju u Bosni i Hercegovini uključivao je i neka specifična pitanja koja su korištena i u manjem broju drugih država. Naime, u upitniku koji je korišten dodana su pitanja vezana za politički ekstremizam, uključujući pitanja koje se odnose na desničarski i ljevičarski ekstremizam. Ova pitanja su korištena u upitniku u istraživanju koje je provedeno u Švajcarskoj, te u balkanskim zemljama – Srbiji, Sjevernoj Makedoniji i Kosovu. Nakon održanih konsultacija koje su uključivale i diskusiju o isključivanju iz upitnika pojedinih osjetljivih političkih pitanja u Bosni i Hercegovini (kao što su to bila pitanja u vezi sa islamskim ekstremizmom), postignut je kompromis u vezi sa njegovim sadržajem nakon čega su različite jezičke varijante upitnika uspješno unesene u LimeSurvey program. Osnovni podaci u vezi sa provedenim istraživanjem u Bosni i Hercegovini prikazani su u Tabeli 2.

Tabela 2. Osnovni podaci ISRD4 istraživanja u Bosni i Hercegovini

Uzorak	
Gradovi	Sarajevo i Bihać
Razredi	IX razredi osnovne škole i I, II i III razredi srednje škole
Vrste škola	Javne i privatne
Jedinica uzorkovanja	Odjeljenje
Okvir uzorkovanja	Spisak svih odjeljenja u ciljanim razredima u školama u Sarajevu i Bihaću
Stratifikacija	Grad, nivo obrazovanja, razred
Instrument	
Upitnici	Standardni ISRD4 <i>online</i> upitnik
Tip upitnika	<i>Online</i> upitnik i <i>papir-olovka</i> upitnik

Softver za online upitnik	LimeSurvey
Pitanja isključena iz standardnog upitnika	Ne
Grupa specifičnih pitanja (eng. national module)	Nacionalna pitanja za Švajcarsku, BiH, Srbiju, Sjevernu Makedoniju i Kosovo
Prevod	Sa engleskog jezika na bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik, kao i na latinično i ćirilično pismo
Preduslovi provođenja istraživanja	
Saglasnost za provođenje istraživanja/	Ministarstvo za odgoj i obrazovanje Kantona Sarajevo i Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona, direktori škola
Etički kodeks	Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini (2013)
Učešće u istraživanju	Dobrovoljno, informisani pristanak
Procedura pristanka roditelja/staratelja za učešće djeteta u istraživanju	Opt-out
Broj učenika isključenih od strane roditelja	292

3.4. Pristup školama u ISRD4 istraživanju u Bosni i Hercegovini

Uzorak istraživanja u Bosni i Hercegovini kreiran je na osnovu spiska razreda iz škola u odabranim gradovima (Sarajevo i Bihać). Budući da se konačna odluka o sudjelovanju donosi na nivou škola (direktor škole ima posljednju riječ čak i kada postoji dopuštenje na nivou kantona), potrebno je ispitati osipanje uzorka na nivou škola.

Kako je navedeno u Tabeli 3, od ukupno 102 osnovne i srednje škole u Sarajevu i Bihaću, u uzorak istraživanja ušle su 74 škole. Istraživanje je najvećim dijelom provedeno u javnim školama (69 škola), a tek manjim dijelom u privatnim (5 škola). U pogledu tipa škole, u uzorak istraživanja ušlo je 37 osnovnih škola, 25 usmjerenih srednjih škola i 12 gimnazija (Tabela 4).

Tabela 3. Uzorak škola po statusu škola u ISRD4 u Bosni i Hercegovini

	Ukupno	Privatna	Javna
Škola	102	9	93
Sarajevo	57	3	54
Bihać	17	2	15
Ukupno škola u uzorku	74	5	69

Tabela 4. Uzorak škola po tipu škola u ISRD4 u Bosni i Hercegovini

	Ukupno	Osnovna škola	Srednja usmjerena škola	Gimnazija
Škola	102	58	30	14
Sarajevo	57	27	20	10
Bihać	17	10	5	2
Ukupno škola u uzorku	74	37	25	12

U literaturi se ističe problematika povezana sa učešćem škola u istraživanju. Odbijanje učešća škole u istraživanju može predstavljati značajnu prijetnju valjanosti analize podataka, naročito ukoliko je odbijanje učešća povezano s glavnim ishodom istraživanja ili s potencijalnim faktorima rizika (kao što su društvene karakteristike područja ili populacije učenika) (Marshall, et al., 2022). S ciljem uključivanja svih škola iz uzorka gradova u Bosni i Hercegovini u istraživanje, škole su u nekoliko navrata kontaktirane različitim metodama (prvo dopisom, zatim elektronskom poštom i na kraju telefonski).

Uzorak škola u istraživanju kreiran je u programu *Survey Manager*. Detaljnim pregledom dobijenog uzorka utvrđeno je da je šest škola neophodno isključeno iz istraživanja. Radilo se o školama za odgoj i obrazovanje učenika s intelektualnim i razvojnim poteškoćama. U Tabeli 5 je prikazana stopa učešća škola u ISRD4 istraživanju u Bosni i Hercegovini.

U inicijalnoj fazi komunikacije, dvije škole su odbile učešće u istraživanju, prvenstveno negodujući zbog sve većeg priliva sličnih istraživanja u škole, kao i iskazivanja nemogućnosti da istraživanje uključe u svoju dinamiku. Direktori 22 škole su prihvatili učešće u istraživanju, ali iz različitih razloga (kao što su preopterećenost nastavnika nastavnim procesom, neadekvatni tehnički i organizacioni kapaciteti itd) nisu realizirali anketiranje učenika u odabranim odjeljenjima. Ukupno učešće na nivou škola iznosilo je 65 %.

Tabela 5. Stopa učešća škola u ISRD4 istraživanju u Bosni i Hercegovini

	BiH	Sarajevo	Bihać
Škole koje su ušle u uzorak	74	57	17
Škole koje su isključene	6	6	0
Škole koje su odbile učešće	2	0	2
Škole koje su prihvatile učešće, ali nisu provele anketiranje	22	19	3
Stopa učešća na nivou škola (%)	64,7	62,7	70,6

3.5. Karakteristike uzorka učenika u ISRD4 istraživanju u Bosni i Hercegovini

Preliminarni podaci ukazuju da je u ISRD4 istraživanju u Bosni i Hercegovini učestvovalo 1905 učenika. Od ovog broja, svega 126 učenika je popunilo *papir-olovka* upitnik. Ukupna stopa učešća/odgovora na nivou učenika bila je 72 %, izračunata od ukupnog broja učenika u odjeljenjima koja su učestvovala u istraživanju. Detaljniji podaci o karakteristikama uzorka učenika su prikazani u Tabeli 6. Odlukom roditelja iz istraživanja je isključeno 11 % učenika.

Tabela 6. Karakteristike uzorka učenika u ISRD4 u BiH

	Ukupno	Sarajevo	Bihać
Populacija učenika	14 135	11 964	2171
Učenici u uzorkovanim odjeljenjima	4859	2688	2171
Učenici u odjeljenjima koja su učestvovala u istraživanju	2653	1618	1035
Pristanak roditelja/staratelja			
Roditelji nisu odgovorili na molbu	0	0	0
Roditelji isključili dijete iz istraživanja	292	206	86
% učenika isključenih odlukom roditelja	11,1	12,7	8,3
Učenici odsutni iz drugih razloga			
Učenici prisutni u učionici prilikom anketiranja	330	162	168
Učenici prisutni ali nisu popunjavali upitnik	2033	1279	754
Učenici prisutni ali nisu popunjavali upitnik	128	24	104
Konačan broj učenika u istraživanju	1905	1255	650
Stopa učešća/odgovora (%)	71,8	77,6	62,8

3.6. Internet istraživanje u Bosni i Hercegovini

Protokolom studije predviđeno je provođenje posebnog/dodatnog istraživanja o samoprijavljenom prestupništvu i viktimizaciji putem interneta, i to za mlade uzrasta 16–19 godina. Ovim alternativnim istraživanjem predviđeno je anketiranje mladih iz cijele Bosne i Hercegovine, uključujući i Sarajevo i Bihać. U skladu sa smjernicama Upravnog odbora studije pokrenuta je promotivna kampanja na platformi Meta/Facebook. Istraživanje je provedeno u periodu novembar – decembar 2022. godine. Kampanja je dosegla 37 264 osobe, dok je angažman osoba koje su vidjele poziv (u obliku klikova i reakcija) bio 549. Preliminarni rezultati iz januara 2023. godine pokazali su pristigla 204 odgovora, od kojih je potpuno popunjenih upitnika bilo 78, a djelimično popunjenih 126.

3.7. Neočekivane situacije i izazovi tokom provođenja ISRD4 istraživanja u BiH

U ovom potpoglavlju su opisane situacije i izazovi tokom prikupljanja podataka u školama u ISRD4 istraživanju u Bosni i Hercegovini koji potencijalno mogu uticati na međunacionalnu komparabilnost podataka. Zbog ograničenih finansijskih resursa, istraživački tim nije bio u mogućnosti nadzirati proces prikupljanja podataka u svim učionicama. Međutim, pregledom dostavljenih tehničkih upitnika koje su popunjavali nastavnici, moguće je steći uvid o samom istraživačkom procesu.

Kako je prikazano u Tabeli 5, u 70 % slučajeva nastavnik je bio prisutan u učionici sve vrijeme tokom popunjavanja upitnika od strane učenika. Iako ova situacija uobičajeno otvara mogućnost razmatranja uticaja prisustva nastavnika na validnost popunjenih upitnika, prvenstveno metodom *papir-olovka*, u istraživanjima koja su provedena u Švajcarskoj (Walser & Killias, 2012) i u Finskoj (Kivivuori, 2013) nije utvrđen značajan uticaj prisustva nastavnika u slučajevima popunjavanja *online* upitnika u učionicama. S druge strane, može se pretpostaviti

da je prisustvo nastavnika kao supervizora tokom anketiranja uticalo na činjenicu da u 74 % slučajeva nisu prijavljeni problemi, poput ometanja ili buke, ili ih je bilo malo.

Tabela 5. Situacije tokom prikupljanja podataka u školama u ISRD4 istraživanju u Bosni i Hercegovini

	Ukupno	Sarajevo	Bihać
Broj uzorkovanih odjeljenja	125	75	50
Nastavnici prisutni (% odjeljenja)			
Uopšte ne	11	0	30
Samo tokom uvoda	18	9,3	30
Tokom cijelog trajanja popunjavanja upitnika	70	89,3	40
Nema odgovora	1	1,3	0
Prijavljene smetnje i buka (% odjeljenja)			
Nimalo incidenata	34,4	37,3	30
Malo incidenata	39,2	40,0	38
Nekoliko incidenata	13,6	17,3	8
Mnogo incidenata	5,6	5,3	6
Nema odgovora	7,2	0	18
Prijavljeni tehnički problemi (% odjeljenja)			
Nimalo incidenata	66,4	69,3	62
Nekoliko incidenata	19,2	22,7	14
Mnogo incidenata	7,2	8	6
Nema odgovora	7,2	0	18

Upitnici za nastavnike su takođe sadržavali podatke o tehničkim i drugim opaženim problemima tokom popunjavanja upitnika u učionicama. Od 125 nastavnika njih 38 je iznijelo svoja opažanja. Nastavnici su iskazivali da se nisu u velikoj mjeri suočavali sa problemima bilo tehničke ili neke druge prirode. U tek manjem broju slučajeva nastavnici su ukazali na nedovoljan broj kompjutera u informatičkim kabinetima zbog čega su učenici morali biti anketirani po grupama. Pored toga, u jednom slučaju je evidentirana slaba internet konekcija u učionici koja je onemogućila jednog učenika da anketni upitnik ispuni u cjelosti. S druge strane, nastavnici su nešto češće ukazivali na probleme koji su se odnosili na sam sadržaj anketnog upitnika. Učenici su uglavnom negodovali zbog dužine upitnika (velikog broja pitanja, pitanja koja su slična, pitanja koja se ponavljaju itd). Jedan nastavnik je primijetio da je obimnost upitnika uticala na smanjenje interesovanja kod učenika za popunjavanjem upitnika u cjelosti. Učenicima (uglavnom mlađim) pojedina pitanja (određeni pojmovi) nisu bila u potpunosti jasna. Pojedina pitanja su percipirana kao privatna ili neugodna.

4. ZAKLJUČAK

Prikupljanje podataka u sklopu ISRD4 istraživanja u Bosni i Hercegovini proteklo je djelimično prema planu. Početak prikupljanja podataka je inicijalno kasnio zato što istraživački tim nije dobio odobrenje Ministarstva obrazovanja Republike Srpske za provođenje istraživanja u Banjoj Luci. S obzirom da je zahtjev za odobrenje provođenja istraživanja poslan u grad Bihać i da je

nadležno kantonalno ministarstvo obrazovanja relativno brzo pozitivno odgovorilo na zahtjev, istraživačkim tim nije mogao blagovremeno dobiti niti pripremiti spisak škola i odjeljenja (iz Sarajeva i iz Bihaća) kako bi se kreirao okvir za uzorkovanje.

Od svih škola koje su inicijalno uključene u uzorak, 60 % je dalo dopuštenje za provođenje istraživanje, i u konačnici, sudjelovalo u istraživanju. Nekoliko škola za odgoj i obrazovanje učenika s poteškoćama u razvoju odmah je isključeno iz istraživanja. Samo dvije škole su odbile učešće u istraživanju. Preostale škole, koje su inicijalno prihvatile sudjelovanje u istraživanju, iz različitih razloga (kao što su preopterećenost nastavnika nastavnim procesom, neadekvatni tehnički i organizacijski kapaciteti itd) nisu realizirale anketiranje učenika u odabranim odjeljenjima. To je u izvjesnoj mjeri uticalo na stopu učešća na nivou pojedinaca koja je iznosila 72 %. Budući da je izvršen tek preliminarni pregled prikupljenih upitnika za očekivati je da će tokom faze čišćenja podataka doći do blažih varijacija u rezultatima.

Zapažanje da su nastavnici ostali u učionicama u 70 % situacija nije bilo iznenađujuće. Imajući na umu činjenicu da zbog ograničenih finansijskih kapaciteta i ljudskih resursa, ali i protoka vremena (kraj polugodišta), istraživački tim nije bio u prilici da vrši stalni nadzor nad prikupljanjem podataka na terenu, nastavnici sa kojima je održavana intenzivna komunikacija, predstavljaju svojevrzne supervizore ovog procesa. Na to između ostalog ukazuje i visok postotak odjeljenja u kojima je anketiranje uspješno provedeno, tj. bez ometanja i buke.

Podaci sadržani u dostavljenim nastavničkim upitnicima, između ostalog, ukazuju da je anketiranje učenika u značajnom obimu proteklo bez većih tehničkih poteškoća. Jedna od prepreka koja je bila očekivana u ovom procesu je nedovoljan broj kompjutera u informatičkim kabinetima u školama te ograničen ili loš pristup internetu. Istraživački tim je to prevazišao primjenom *papir-olovka* metoda anketiranja. S druge strane, nastavnici su dijeljenjem učenika u dvije grupe ili pak dijeljenjem interneta preko mobilnih pristupnih tačaka prevazilazili izazove sa kojima su se susretali. S druge strane, podaci s terena ukazuju na to da su učenici iskazivali prigovore u pogledu dužine anketnog upitnika i tematike koja je oslovljavana pojedinim pitanjima, ali i nerazumijevanje pojedinih termina zbog čega su tražili dodatna pojašnjenja od osoba koje su provodile anketiranje.

Zapažanja koja se dobiju ovim krugom istraživanja odnosit će se na dvije podjednako važne dimenzije upotrebne vrijednosti studije u budućnosti. U prvom redu rezultati istraživanja predstavljat će izuzetno bogat materijal za uočavanje i upoređivanje razlika, sličnosti i trendova u prestupima i viktimizaciji između država koje učestvuju u studiji, uz istovremeno korištenje rezultata studije za planiranje i programiranje politika u ovoj oblasti na nivou država učesnica u istraživanju. Druga, ništa manje važna dimenzija odnosit će se za daljnje unaprjeđivanje naučne metodologije istraživanja fenomenologije i etiologije prestupničkog ponašanja djece i mladih, zatim oblika i karakteristika viktimizacije ove populacije kao i elemenata za procjenu uspješnosti djelovanja subjekata socijalne kontrole prestupničkog ponašanja djece i mladih metodom samoprijavlivanja.

POPIS LITERATURE

- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. (2016). *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, 2013. – Rezultati popisa*. <https://popis.gov.ba/?lang=eng>
- Budimlić, M., Maljević, A., i Muratbegović, E. (2010). Bosnia and Herzegovina. U J. Junger-Tas, I. H. Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Steketee, i B. Gruszczynska (Ur.), *Juvenile delinquency in Europe and beyond: Results of the second international self-report delinquency study* (pp. 341–348). Springer.
- Enzmann, D. (2010). Germany. U J. Junger-Tas, I. H. Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Steketee, i B. Gruszczynska (Ur.), *Juvenile delinquency in Europe and beyond: Results of the second international self-report delinquency study* (pp. 47–64). Springer.
- Enzmann, D., Kivivuori, J., Marshall, I. H., Steketee, M., Hough, M., i Killias, M. (2018). *A Global Perspective on Young People as Offenders and Victims. First Results from the ISRD3 Study*. Springer.
- Federalni zavod za statistiku. (2022). *Demografska statistika*. <https://fzs.ba/wp-content/uploads/2022/06/Demografija.pdf>
- Junger-Tas, J., Marshall, I. H., Enzmann, D., Killias, M., Steketee, M., i Gruszczynska, B. (Ur.). (2010). *Juvenile delinquency in Europe and beyond: Results of the second international self-report delinquency study*. Springer.
- Junger-Tas, J., Terlouw, G. J., i Klein, M. W. (Eds.). (1994). *Delinquent Behavior Among Young People in the Western World: First Results of the International Self-report Delinquency Study*. Kugler Publications.
- Kivivuori, J., Salmi, V., i Walser, S. (2013). Supervision Mode Effects in Computerized Delinquency Surveys at School: Finnish Replication of a Swiss Experiment. *Journal of Experimental Criminology*, 9, 91–107. <https://doi.org/10.1007/s11292-012-9162-z>
- Lucia, S., Herrmann, L., i Killias, M. (2007). How important are interview methods and questionnaire designs in research on self-reported juvenile delinquency? An experimental comparison of Internet vs paper-and-pencil questionnaires and different definitions of the reference period. *Journal of Experimental Criminology*, 3(1), 39–64. <https://doi.org/10.1007/s11292-007-9025-1>
- Marshall, I.H., Birkbeck, C., Enzmann, D., Kivivuori, J., Markina, A., i Steketee, M. (2022). *International Self-Report Delinquency (ISRD4) Study Protocol: Background, Methodology and Mandatory Items for the 2021/2022 (ISRD Technical Report #4)*. Northeastern University.
- Maljević, A., Šučur Janjetović, V., Budimlić, M., Jović, N., Miodragović, B., i Vujović, S. (2017). *Međunarodna studija o samoprijavljenom prijestupništvu djece u Bosni i Hercegovini – Izvještaj za stručne radnike u oblasti zaštite djece*. Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu.
- Muratbegović, E., i Šučur Janjetović, V. (2013). *Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini*. Repro Karić.
- Walser, S., i Killias, M. (2012). Who should supervise students during self-report interviews? A controlled experiment on response behaviour in online questionnaires. *Journal of Experimental Criminology*, 8, 17–28.

CRIMINAL BEHAVIOR OF YOUNG PEOPLE: PRELIMINARY RESULTS OF THE FOURTH INTERNATIONAL SELF-REPORTED DELINQUENCY STUDY (ISRD4) IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Preliminary scientific announcement

Abstract

The International Self-Reported Delinquency Study – ISRD is comparative research conducted internationally on delinquency and victimization of children and youth. The study was launched in 1992, and repeated in three more sweeps, including the most recent one done in more than 50 participating countries between 2020 and 2022. The study is conducted through surveying children ages 13 to 17 (sample from schools).

In Bosnia and Herzegovina, the study was conducted in the second (ISRD2: 2006) and the third sweep (ISRD3: 2016) where the national representative sample was used. In the final, fourth cycle (ISRD4), the research was done in two cities in Bosnia and Herzegovina, Sarajevo and Bihać, in which the data was gathered between April and December of 2022 in selected schools. Both selected cities were included in earlier research, through representative national sample only. The data was mostly gathered via an online questionnaire, however due to technical constraints in a small number of schools a pencil-and-paper method was used instead.

This reference study on delinquency and victimization of children and youth has two main objectives. The first objective is focusing on comparing differences, similarities, and trends in delinquencies and victimization between participating countries. The second objective is to explore and test theoretical queries linked with juvenile delinquency and victimization, while keeping the focus on the possibilities of using the study results for creation and realization of policies in this field.

Keywords: Criminal behavior of young people, self-report of delinquency, risks and trends of delinquency

Podaci o autorima

Muhamed Budimlić, Univerzitet u Sarajevu – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, mbudimlic@fkn.unsa.ba

Sandra Kobajica Mišanović, Univerzitet u Sarajevu – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, skobajica@fkn.unsa.ba